

THE TRADITIONS OF ORTHODOX MUSIC

PROCEEDINGS OF THE FIRST INTERNATIONAL CONFERENCE
ON ORTHODOX CHURCH MUSIC

и

ДРУГА МЕЂУНАРОДНА КОНФЕРЕНЦИЈА У ОРГАНИЗАЦИЈИ ISOCM – КОМПОНОВАЊЕ И ПОЈАЊЕ У ПРАВОСЛАВНОЈ ЦРКВИ

На иницијативу проф. др Петри Пироинена (Petri Piironen), декана Православног теолошког факултета у оквиру Универзитета града Јоенсу у Финској, и британског композитора Ивана Мудија (Ivan Moody), основано је Међународно удружење (ISOCM = The International Society of Orthodox Church Music) које за главни циљ има промовисање појачке праксе засноване на византијској и другим источнохришћанским традицијама, као и развој црквене музике у складу са савременим потребама црквених заједница широм православне екумене. Чланови Удружења постали су учесници првог симпозијума који је, под покровитељством Одсека за православну теологију и Јоенсуског универзитета, а са благословом Архиепископа Кареле и целе Финске, господина Леа, одржан од 13. до 19. јуна 2005. године са темом *Традиције православне музике*.

Резултати рада председника Удружења Ивана Мудија, и његових најближих сарадника, посебно финских музиколога, музичара и теолога, били су евидентни у самој најави другог међународног скупа који је са широким, и уједно актуелним насловом *Компновање и појање у Православној цркви* привукао велики број учесника из читавог света: Финска, Кипар, Канада, Украјина, Србија, Америка, Бугарска, Русија, Мексико, Велика Британија и Португалија. Посебан успех Удружења био је очигледан већ на отварању симпозијума, 4. јуна 2007. године, на коме су се представили и заинтересовани млади истраживачи, као и хорски диригенти и певачи, који су у Јоенсу стигли са врло удаљених дестинација како би присуствовали сесијама. План да се радови са одржаних симпозијума редовно објављују, овом приликом је испуњен у року, што је истраживаче, навикнуте да дуго ишчекују своје студије у интернационалним публикацијама, позитивно изненадило.

А. Зборник радова *The Traditions of Orthodox Music* пружа како старим, тако и овогодишњим члановима, али и свима који ће то у будућности постати, увид у проблеме и теме који се тичу православне појачке традиције у различитим помесним црквама и са различитих подручја. Највећи број студија има карактер прегледа који су драгоцени управо ширем кругу читалаца који се тек упознају са

православним богослужбеним предањем и његовом појачком уметношћу. Димитар Димитров (Dimitar Dimitrov) је у општим цртама указао на утицаје под којима се током историје обликовало бугарско појање, а највећу пажњу посветио је аудио снимку на коме је главни појач митрополит града Русе, Неофит, чије интерпретације представљају, по речима аутора, репрезентативну бугарску појачку праксу. Даница Петровић је у тексту под насловом *Црквено појање у Српској православној цркви кроз векове* указала на главне етапе у развоју једногласног црквеног појања код Срба, док се Богдан Ђаковић експлицитније бавио проблемима везаним за српску хорску музику из прве половине 20. века. Студија Марије Такале (Maria Takala), у којој она разматра аспекте истраживања развоја православног црквеног појања у Пољској и Литванији током 16. и 17. века, иако уводног карактера, представља значајан помак у сазнањима која се тичу недовољно проучених западних утицаја на православну музику у подручјима која се граниче са Русијом. О историјском развоју кијево-печерског напева писао је Дмитриј Болгарски (Dimitry Bolgarsky), док су минуциозније анализе, које се тичу композиционих карактеристика ирмоса осмог гласа на примеру руских извора од 12. до 17. века и концептуализације музичког алфабета у руској теорији 17. столећа, заступљене у студијама Светлане Пољакове (Svetlana Poliakova) и Алексеја Јарополова (Alexei Jaropolov). Анатолиј Гринденко (Anatoly Grindenko) је, пак, у вези са могућностима обнове знаменог појања у Русији, указао на све присутнију тенденцију враћања изворном – предањском појању, чији се етос разликује од музичке праксе која је у појединим помесним црквама у новијој историји обликована под западним упливима.

Методолошки нов приступ у ишчитавању и тумачењу касновизантијске неумске нотације заступљен је у раду Јаниса Арванидиса (Ioannis Arvanitis). Користећи за мелодијски узорак *Ирмологион* јереја Баласија из средине 17. века, аутор је на бројним примерима указао на поступке којима су касновизантијски композитори обогатили традиционалне и компоновали нове напеве. Други тип неумске књиге, *Анастасиматарион* или *Воскресник*, имао је за полазиште Александар Мариус Димитриеску (Alexandru – Marius Dumitrescu) у представљању румунске појачке традиције 19. и 20. века.

Засебну целину у зборнику чине радови финских аутора у којима се разматрају до сада мало познати проблеми православних заједница које немају дугу историју, а самим тим ни традицију црквеног појања. Анели Пиетаринен (Anneli Pietarinen) је на основу свог искуства за певницом у православним храмовима у различитим градовима Финске, истакла значај богослужења и пре свега разумевања

певаних текстова у мисији Цркве. Осврћући се на почетке установљавања православног богослужења међу Финцима¹, Петри Никенен (Petri Nykänen) је пажњу усмерио на питање којој појачкој традицији и са којим критеријумима би требало да се приклоне чланови новоформираних помесних цркава? Укључујући у разматрање природу финског језика, аутор је истакао неколико кључних тема које завређују пажњу: покушаји примене древних – једногласних мелодија у литургијској пракси, наместо полифоних руских композиција, разлози који воде опредељењу за одређени нотни систем којим би напеви били записани и др. Детаљном аргументацијом Јопи Хари (Jori Hatti) је у својој студији *Петербуричко дворско појање у контексту других појачких традиција у Русији у 19. веку* указао на разлоге због којих је поменута појачка варијанта послужила као основ за осмогласно појање у Финској. Најзад, два рада посвећена су финским композиторима у чијим се опусима налазе и богослужбене мелодије. Вилхелмина Виролаинен (Wilhelmiina Virolainen) се задржала на најстаријим ауторима који су компоновали музику за православни богослужбени обред: Пиетари Акимову (Pietari Akimov, 1876–1944), Бориса Јакубову (Boris Jakubov, 1894–1923) и Пека Атинен (Pekka Attinen, 1885–1956), док је Тарја вон Креутлеин (Tarja von Creutlein) писала о познатом савременом финском композитору Еинојуханиу Раутаваари (Einojohani Rautavaara) и његовом *Свеноћном бденију*.

Са изразито актуелном темом у зборнику се налази и рад Џејмса Четера (James Chater) који настоји да разреши круцијална питања у вези са природом и наменом црквене музике. Будући и сам композитор, Четер указује на потенцијални ризик који стоји пред православним композиторима који живе у неправославним срединама, а који се огледа у томе што у трагању за православним етосом стваралачка креативност може бити угрожена готовим моделима – цитатима из других појачких традиција.

Три студије у зборнику са прве конференције посвећене богослужбеним музичким традицијама у непосредној су вези са самим литургијским контекстом у коме је појање током хришћанске историје обликовано, као и са Светим писмом које је у основи хришћанског предања. Александар Лингас (Alexander Lingas) је дао опсежну анализу богослужбене реформе коју је у 15. веку спровео архиепи-

¹ На иницијативу Светог синода Руске православне цркве 1815. године донета је одлука да се на литургијама у парохијама у којима су већинско становништво чинили Финци на финском језику читају *Јеванђеље* и *Апостолске посланице*. Прве, међутим, богослужбене књиге на финском језику, *Служабник* и *Требник*, штампане су тек 1862, односно 1867. године.

скоп Солуна, свети Симеон, реконструишући концепт азматске – певане службе која је упражњавана у цркви Свете Софије у Солуну пред турско освајање града. Хилка Сепеле (Hilkka Seppälä) је о потреби човека да се Богу обраћа појаном молитвом проговорила на основу цитата из Старог завета, а који су се нашли и међу стиховима различитих песама црквене химнографије. Гледајући на црквено појање очима теолога, како је у наслову свог рада наговестио Пека Мецо (Pekka Metso), аутору су се наметнула питања односа мелодије и речи, емоционалности и естетског профила црквене музике. Мецо је на примеру сопственог искуства изнео и врло занимљиву опсервацију у вези са контекстуалношћу црквене музике и њеном есенцијом, указујући да се она не одражава у врсти напева, него у начину интерпретације, јер се управо адекватним произношењем и дубоким проживљавањем текста постиже циљ – молитва.

Б. Овогодишњи симпозијум (4–10. јун 2007) је окупио преко двадесет излагача чији су радови били подељени у следеће сесије: Византијско појање, Појање у Русији, Појање и компоновање у Финској, Старообредно појање, Појање на Балкану, Компоновање и адаптација, Грузијско појање. Изузев излагања Хилка Сепеле у вези са старохришћанском химном *Свете тихи* и њеним различитим мелодијским варијантама у византијској и руској традицији, ниједан други рад у оквиру две сесије посвећене византијском појању није био експлицитно везан за историјски период који је обележило Византијско царство. Рад Спиридона Антониу (Spiridon Antoniou), који је уместо њега на симпозијуму прочитао његов син, студент теологије и искусан појак, пружио је делимичан преглед најстаријих музичких кодекса у којима се у византијској рукописној традицији појављује *Херувимска песма*. Већи део излагања је, међутим, био посвећен поствизантијским мелодима који су се окушали у компоновању ове литургијске химне, као и конкретним интервенцијама које у складу са практичним потребама предузимају данашњи појци (увођење или избацивање додатака у виду кратима и апихима, модулације из једног гласа у други, респонзоријално или антифоно произношење појединих стихова и др.). Кристиана Деметриу (Christiana Demetriou) је у уопштеним цртама изнела углавном познате податке у вези са музиком у време венецијанске владавине Кипром, док је Ардиан Ахмедаја (Ardian Ahmedaja) неодређено настојао да у тонским записима које је сачинио у јужној Италији, у тзв. албанским црквама, препозна трагове византијског појања. И излагања румунских музиколога Габријеле Окнану (Gabriela Osneanu) и Николаја Георгите (Nicolae Gheorghita) односила су се на поствизантијски период. Окнану је анализирао *Херувимску песму* трећег гласа коју је компоновао Евстатије, познати ме-

лод и монах из манастира Путна, док је Георгита учеснике скупа упознао са појачким приликама у румунским кнежевинама Влашкој и Молдавији за време фанариота (1711–1821), главним актерима међу грчким и румунским појцима и композиторима, као и најрепрезентативнијим неумским рукописима из овог периода.

Древно појање у Русији представила је анализом најстаријих руских *Триода* из 12. и 13. века Светлана Пољакова. Албина Крушчина (Albina Kruchinina) се бавила службама новим руским светитељима које је саставио Пахомије Србин у 15. веку, а Мелитина Макаровкаја (Melitina Makarovskaja) и Никита Симонс (Nikita Sinnons) су се у разматрању старообредног појања задржали углавном на формалним и идеолошким принципима којих се у његовом извођењу придржавају староверци.

Из земље домаћина, радом о проблемима који се појављују при преузимању касновизантијских музичких модела и њиховом прилагођавању финском језику, говорио је млади појац Јаако Олкинуора (Jaakko Olkinuora). Вилхемина Виролаинен је приказала опус и поетичке особености финског композитора Леонида Башмакова (Leonid Bashmakov), а на њено излагање се у вези са савременом православном финском хорском музиком надовезао композитор – аматер, како је себе представио Тимо Руотинен (Timo Ruottinen), чије смо литургијске химне имали прилике да чујемо на концерту одржаном у Лутеранској катедрали по завршетку скупа.

У сесији посвећеној појачким традицијама на Балкану, Весна Пено је истакла значај литургијских списа као поузданих, иако секундарних извора за реконструкцију појања у време формирања Српске цркве; Богдан Ђаковић је дао портрет „модерног традиционалисте“ међу српским композиторима – Миливоја Црвчанина; Стефан Харков (Stefan Harkov) је у кратком, али врло садржајном тексту описао утицај немачког издавача Имануела Браиткова, тачније његовог метода штампања нотних публикација на процес штампања првих неумских зборника на тзв. *новом методу*.

Надахнути радови двојице композитора Џејмса Четера (James Charter) и Ивана Мудија имали су провокативне теме: *Јединство или једноличност*, односно *Идеја каноничности у православном литургијском појању*. Украјински композитор Александар Козаренко (Alexander Kozarenko) је представио главне особености хорског опуса украјинских – унијатских аутора (Леонтовича, Стеценка, Кошица, Јациневича) који су под утицајем тзв. нове школе руских стваралаца у домену полифоне црквене музике (Архангелског, Чеснокова, Касталског, Рахмањинова и др.) за своје поетичко правило прокламовали традиционалну једногласну мелодију као извор инспираци-

је. У исту сесију, *Компновање и адаптација*, уврштена је и детаљна анализа принципа хармонизације коју је на одабраним примерима словенског појања спровео Јопи Хари. Хорским стваралаштвом грчких композитора у Калифорнији бавио се на овогодишњем скупу Александар Лингас, док је Ахилеас Халдеакис (Achilleas Chaldaiakis), на основу написа византијских и поствизантијских теоретичара музике и на карактеристичним мелодијским обрасцима записаним различитим типовима неумске нотације, указао на улоге композитора и појца у појачкој уметности.

Обиље нових података пружили су у својим излагањима млади истраживачи Џон Грејем (John Graham) и Џефер Енгелхард (Jeffers Engelhardt). Грејем је у оквиру засебне сесије одржао опсежно предавање о различитим новијим појачким традицијама у Грузији, илуструјући изнета запажања бројним видео и аудио снимцима. Енгелхард је упознао публику са узроцима појаве паралитургијског жанра – духовне песме у богослужбеном обреду мањинске православне заједнице у Естонији, који је требало да надомести непостојање традиционалног и националног појачког модела. Међу излагачима у заршној сесији био је и Трајан Окнану (Traian Osneanu), који је на основу записа у различитим рукописима у којима се помиње име композитора полијелеја Филотеја, монаха, бившег логотета влашког војводе Мирче, недовољно аргументовано указивао на утицај румунске појачке школе у формирању и ширењу православног појања код северних Словена.

Иако за кратко време, организатори скупа и Иван Муди, председавајући ISOCM-а, успели су да избором предавача, до детаља осмишљеном концепцијом свакодневних сесија и пратећих програма, и у технички готово савршеним условима које нуди Јоенсуски универзитет, постигну завидан ниво међу интернационалним сусретима сличне врсте. Посебна предност овогодишњег симпозијума била је у томе што су се на једном месту окупили истраживачи, међу којима је било ванредно добрих појаца и диригената, као и они поклоници црквено-појачке уметности и музике који се њоме практично баве, независно од својих основних професија. Отуда су драгоцено искуство сви учесници понели са заједничких богослужења на којима се певало различитим језицима и напевима, а ипак, *једним устима и једним срцем*.²

Весна Пено

UDC 783.24:271.2

² Возглас са Канона евхаристије.